

Sociologija i književnost

Zbukvić, Jelena

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:296963>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-12**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za sociologiju

**Sociologija i književnost – metodički potencijal suvremene hrvatske
proze u nastavi sociologije**

Diplomski rad
15 ECTS-bodova

Jelena Zbukvić

Zagreb, 2022.

Mentor
dr. sc. Zvonimir Bošnjak

Sadržaj

1.	Uvod	1
2.	Uporaba književnih djela u poučavanju sociologije	3
2.1.	Metodički potencijal književnih djela u poučavanju sociologije.....	4
2.1.1.	Književni tekst ilustrira sociološku teoriju i obogaćuje nastavu.....	4
2.1.2.	Književno djelo čitatelju otvara pogled na svijet iz različitih perspektiva.....	4
2.1.3.	Rad na književnom tekstu razvija sposobnosti mišljenja višeg reda.....	5
2.1.4.	Zadovoljstvo studenata poučavanjem pomoću književnog teksta.....	8
2.1.5.	Koristi poučavanja putem književnosti za nastavnike.....	9
2.2.	Primjeri uključivanja književnih djela u poučavanje sociologije.....	9
2.3.	Nedostaci pristupa	11
2.4.	Odabir književnog djela za sociološku obradu.....	12
2.5.	Planiranje sata i odabir nastavnih oblika i metoda.....	14
2.5.1.	Nastavni oblici.....	14
2.5.2.	Nastavne metode.....	14
3.	Suvremena hrvatska proza u poučavanju sociologije – didaktička obrada.. ..	16
3.1.	<i>Živi zakopani</i> - Maša Kolanović.....	16
3.1.1.	<i>Živi zakopani</i> – primjer nastavnog sata A.....	20
3.1.2.	<i>Živi zakopani</i> – primjer nastavnog sata B.....	23
4.	Prijedlozi sociološke lektire za poučavanje sociologije u srednjim školama.....	26
4.1.	<i>Oblak boje kože</i> - Nebojša Lujanovića.....	26
4.2.	<i>Bilo jednom na Divljem istoku</i> – Franjo Nagulov.....	30
4.3.	<i>Nora danas</i> – Miro Gavran.....	33
4.4.	Esejistika Slavenke Drakulić.....	34
5.	Zaključak.....	36
	Korištena literatura.....	38
	Internetski izvori	39
	Prilozi.....	40

1. Uvod

Cilj našega diplomskog rada je ukazati na prednosti uporabe književnih djela u poučavanju srednjoškolskih socioloških sadržaja i predložiti izbor suvremenih hrvatskih prozних djela koja bi mogla poslužiti kao sociološka lektira.

U teorijski okvir rada uključujemo stručnu literaturu koja se bavi uporabom književnosti u poučavanju sociologije i sociološkim načinima iščitavanja književnih djela. Odabrana literatura treba poduprijeti osnovnu tezu rada – književnost se može uspješno uključiti u srednjoškolske sociološke sadržaje i ima velik metodički potencijal. Neke potencijalne koristi književnih djela u nastavi su ostvarivanje kreativne nastave, aktualiziranje stručne terminologije kroz suvremena djela koja obrađuju razne društvene teme (poput stereotipa, društvenih uloga, odnosa u obitelji, identiteta, devijantnog ponašanja), korištenje sposobnosti mišljenja višeg reda i složenih intelektualnih funkcija (prema revidiranoj Bloomovoj taksonomiji) te dinamiziranje nastave radom na više socioloških tema istovremeno, umjesto klasičnoga nastavnog rada u kojem se prelazi s teme na temu i ne dolazi do preplitanja sadržaja. Takva integracija sociologije i književnosti odgovara i suvremenim intencijama u obrazovanju koje potiču na međupredmetne korelacije, integraciju različitih sadržaja, veću autonomiju nastavnika i učenika u biranju tema i načina obrade nastavnih sadržaja te kritičko razmišljanje. Takav način rada nije samo osvježavanje nastave sociologije nego i mogućnost da se kroz analitički alat sociologa djeca uče čitati knjige na jedan nov i osvješteniji način te počinju prepoznavati i primjenjivati sociološke termine i koncepte u beletristici, ali i u svakodnevnom realnom životu o kojem fikcija obradom određene problematike progovara.

U drugom dijelu rada sastavili smo kraći popis suvremenih hrvatskih prozних djela koja bi se mogla koristiti kao sociološka lektira. Pod terminom suvremene književnosti podrazumijevamo djela nastala u 20. i 21. stoljeću, ali naglasak stavljamo na djela bliža 21. stoljeću. Odabrana književna djela (ili ulomci, ukoliko je riječ o opsežnijem djelu) trebaju kvalitetno problematizirati suvremena društvena pitanja (s naglaskom na hrvatsko društvo), odgovarati kognitivnoj zrelosti učenika i uklapati se u sociološke sadržaje predviđene nastavnim programom te pomoći u ostvarivanju planiranih obrazovnih ciljeva. Za svako odabrano djelo donosimo i društvenu problematiku koju obuhvaća,

sociološke pojmove i teorije koje se u toj problematici razaznaju i metodički potencijal djela u nastavi. Jedno djelo detaljnije razrađujemo i uz njega dodajemo dva ogledna primjera nastavnog sata, jedan baziran na analitičko-kritičkoj nastavi i drugi na kreativnoj nastavi s pisanjem, kako bismo oprimjerali sat sociologije na kojem se obrađuje književni tekst i pokazali širinu metodičkog potencijala književnosti u nastavi.

Zaključno želimo istaknuti koristi integracije književnih djela u nastavu sociologije koje su strani autori prepoznali, ali i nedostatak takve domaće stručne literature te ukazati na metodički potencijal hrvatske književne produkcije u ostvarivanju ishoda učenja srednjoškolskih socioloških sadržaja i boljeg razumijevanja stručnih pojmova.

2. Uporaba književnih djela u poučavanju sociologije

Korištenje književnih tekstova u poučavanju sociologije u nas možda i nije česta praksa i, sudeći po rezultatima koje izbacuje internetski pretraživač, ne obilujemo stručnim tekstovima koji bi analizirali tu tematiku. Ipak, van hrvatskog konteksta situacija je drugačija. Kako Lena i London pišu (1979: 123), korištenje književnosti u poučavanju sociologije ima tradiciju barem od 40-ih godina prošlog stoljeća te je i dalje aktualno i pobuđuje interes struke.

Odnos književnosti i sociologije je višestruk: književnost reflektira društvo, to jest socio-povijesni kontekst u kojem nastaje, književnost djeluje na društvo i funkcija književnosti je i održavanje ili opravdavanje određenog društvenog reda, pa ima i efekt društvene kontrole (Hegtvedt 1991: 1 prema Albrecht 1954). Dodali bismo da književnost može i kritizirati društveni poredak, te imati efekt društvene subverzije. O povezanosti književne fikcije i sociologije, a time i podatnosti književnih djela za sociološko proučavanje pisao je i Becker:

Fikcijska djela, romani i priče, često su služili kao poticaj za sociološku analizu. Za sage o obiteljima, klasama i profesionalnim grupama o kojima su pisali (...) H. de Balzac, E. Zola, T. Mann, C. P. Snow i A. Powell često se smatralo da utjelovljuju (...) kompleksne opise društvenog života i njegovih temeljnih procesa. Rad C. Dickensa, svaki pojedinačno i svi ukupno, razumijevani su (kao što je on to i naumio) kao način opisivanja velikih javnih organizacija koje su u društvu u kojem je živio stvarale poteškoće za stanovnike. (Carlin 2010: 14-15 prema Becker 2007: 8)¹

U idućim potpoglavljima ukazujemo na prednosti i metodički potencijal uporabe književnog teksta u poučavanju sociologije, navodimo nekoliko primjera uključivanja književnog djela u nastavu, upozoravamo na potencijalne nedostatke pristupa, osvrćemo se na pitanje kako odabrati djelo pogodno za sociološku analizu te dajemo pregled odabranih oblika rada i nastavnih metoda pomoću kojih možemo pripremiti nastavni sat koji uključuje rad na književnom tekstu.

¹ S engleskog sve citate u radu prevela J. Zbukvić.

2.1. Metodički potencijal književnih djela u poučavanju sociologije

Literatura² pokazuje kako poučavanje putem književnosti nosi dobrobit za učenike, nastavnike i sam sociološki kolegij/predmet. Preglednosti radi, najčešće isticane prednosti ukratko su i pojedinačno predstavljene u daljnjem tekstu.

2.1.1. Književni tekst ilustrira sociološku teoriju i obogaćuje nastavu

Uvođenje ne-socioloških materijala poput dokumentarnog ili popularnog filma, stripa, rock glazbe, reklama, fotografija ili književnih djela, na koja se rad i fokusira, obogaćuje nastavu i upotpunjuje sociološke sadržaje. Kako se Carlin izrazio (2010: 23-24), fikcija ili ne-sociološka literatura koristi nam za ilustriranje socioloških pojmova, daje dodatan kontekst ili pojašnjava duh vremena određenog sociološkog trenda i na taj način je komplementarna udžbeniku sociologije. Književnost kao način oživljavanja udžbeničkoga materijala i pobuđivanja interesa studenata za sociologiju spominju i Lena i London (1979: 123). Književnost nije nužna da bi sat bio zanimljiv i gradivo jasno, ali upotreba različitih ne-socioloških sadržaja obogaćuje nastavu i omogućuje učenicima da te ne-sociološke sadržaje promatraju i analiziraju iz sociološke perspektive.

2.1.2. Književno djelo čitatelju otvara pogled na svijet iz različitih perspektiva

Bliskost fikcije s našom stvarnošću i uobičajenim iskustvima čini je posebno privlačnom, a ujedno nam kroz prikaze raznih situacija i iskustva protagonista pomaže bolje shvatiti ljudsku narav i ponašanje (Cosbey 1997: 227). Dakle čitanje, a valja naglasiti i Cosbey naglašava, dobro napisanih knjiga studentima približava kompleksnost realnosti i pomaže im širiti horizonte, a pomno čitanje čitatelju omogućava pogled na svijet iz tuđe perspektive (Cosbey 1997: 228 prema Lamott 1994).

² Literatura iznosi iskustva i otkrivene dobrobiti u radu sa studentima na književnom tekstu, a ovaj rad govori o poučavanju srednjoškolskih sadržaja. No Lena i London i Sullivan, kao što se iz rada vidi, naglašavaju korist književnih tekstova na kolegijima koji služe kao uvod u sociologiju i obrađuju osnovne pojmove, što znači da su i studenti koji ih pohađaju uglavnom bruceši. Sociologija u srednjoj školi i jest oblik uvoda u sociologiju, a između učenika viših razreda srednje škole i bruceša nema velike razlike u godinama. U tom se smislu odabrana literatura smatra relevantnom za temu ovoga rada.

Većina studenata na preddiplomskom studiju ima ograničeno životno iskustvo; čitanje romana o obitelji izlaže ih većem spektru emocija i kompleksnih elemenata međuljudskih odnosa no što bi im bez toga bilo dostupno. Posljedično mogu bolje razumjeti životne stilove drugih i razloge za neke odluke koje ljudi donose. (Cosbey 1997: 228 prema Fitzgerald 1992)

Cosbey (1997: 227) posebno ističe koristi čitanja suvremenih tekstova. S obzirom da književnost reflektira socio-povijesni trenutak u kojem nastaje, suvremena fikcija odražava i aktualne društvene promjene. Tako će primjerice noviji tekstovi progovarati o aktualnim obiteljskim temama poput jednoroditeljskih obitelji, LGBT obitelji, tinejdžerskih vanbračnih trudnoća, organizaciji skrbištva nad djecom i slično. U tom smislu svijet suvremene fikcije učenicima djeluje stvarnije i lakše im se uživjeti u iskustva protagonista.

2.1.3. Rad na književnom tekstu razvija sposobnosti mišljenja višeg reda

Cosbey (1997: 227) navodi i kako je književno djelo dobar dodatak udžbeniku jer omogućava studentima da naučeno gradivo primijene na književnim primjerima. Tu primjenu gradiva u novom kontekstu relevantnim smatra i Sullivan. Ona u tekstu *Uvod u sociologiju kroz književnost (Introductory Sociology Through Literature)* navodi kako je uspostavila istoimeni sveučilišni kolegij s ciljem ilustriranja socioloških perspektiva kroz materijal već poznat studentima i vježbanja prepoznavanja socioloških sadržaja u novom kontekstu (Sullivan 1982: 109). Na njenom kolegiju prvotni je zadatak shvatiti sociološki koncept dovoljno dobro da se može pronaći njegov primjer u literaturi, a krajnji je cilj sposobnost studenta za razumijevanje što se u knjizi događa u sociološkom smislu (Sullivan 1982: 109). To jest sposobnost izvođenja cjelovite sociološke analize. Kako i sama Sullivan piše (1982: 109), svojim kolegijem želi poticati razumijevanje, analoško rezoniranje i primjenu.

Gore spomenute pojmove - prepoznavanje, povezivanje, razumijevanje i analizu povezujemo s Bloomovom taksonomijom znanja, jednim od „najkorištenijih teoretskih okvira za planiranje, pripremu i vrednovanje osnovnoškolskog, srednjoškolskog i visokoškolskog obrazovanja (Nimac 2011: 1).“ Revidirana Bloomova taksonomija hijerarhijski organizira razine znanja i ciljeve učenja od najnižih prema najvišima.

Razine znanja su zapravo nivoi napredovanja u učenju i rastu u težini od najjednostavnijih i najkonkretnijih do sve složenijih i apstraktnijih. To znači da učenik čija je izvedba na višoj razini znanja demonstrira korištenje složenijih misaonih operacija. (Nimac 2011: 1)

Razine znanja i ciljevi učenja na kognitivnom području prema Bloomu su: dosjećanje (znanje), shvaćanje (razumijevanje), primjena, analiza, prosuđivanje (evaluacija) i stvaranje (sinteza). Dosjećanje, shvaćanje i jednostavnija razina primjene spadaju pod niže razine mišljenja. U sposobnosti mišljenja višeg reda, na kojima će biti fokus, ubrajamo kompleksniju primjenu znanja van konteksta učenja, analizu, prosuđivanje i stvaranje, a oni spadaju u najsloženije intelektualne funkcije (Nimac 2011: 1).

Primjena, ovisno o kompleksnosti, može spadati u nižu i višu razinu mišljenja. Na višoj razini riječ je o „rješavanju problema primjenom naučenog u novoj situaciji na nov način“ te podrazumijeva korištenje apstrakcije i primjenu podataka i principa za rješavanje problema u novom kontekstu s minimalno asistencije (Nimac 2011: 2). U primjenu kao višu razinu mišljenja ubrajamo i prepoznavanje sociološke teorije u novom kontekstu, o kojem piše Sullivan. Njezini studenti prvo uče sociološku teoriju pomoću književnog teksta, a nakon toga naučene sociološke spoznaje, kako bi pokazali da ih razumiju, samostalno primjenjuju u nekom vanknjiževnom kontekstu (Sullivan 1982: 112-113). Povežemo li prema Bloomu ključne glagole vezane za primjenu kao razinu znanja s radom na kolegiju T. Sullivan, vidimo da studenti: *izabiru* odgovarajući primjer čega, *procjenjuju* koja bi situacija predstavljala određenu teoriju, *prikazuju u kratkim crtama* sociološku građu na konkretnom primjeru i sl.

Sullivan (1982: 110) piše kako studenti na kolegiju analiziraju hipotetske situacije i dijelove književnog teksta, što znači da, pogledamo li kako se prema Bloomu objašnjava analiza, studenti trebaju:

Razlikovati važne od nevažnih dijelova prezentiranog materijala. Raščlanjivati informacije kako bi se utvrdili dijelovi cjeline, njihovi međusobni odnosi, organizacijski principi, uzroci i posljedice, izveli dokazi i zaključci i podržale generalizacije. Uočiti obrazac. Prepoznati skriveno značenje. Razlikovati činjenice i zaključke. (Nimac 2011: 2)

Sullivan (1982: 109) dodaje i kako studentima analiza književnog teksta nije nepoznanica jer su se s time već susreli na satovima engleskog jezika i književnosti, tako da kreću od djelomično poznata terena. S druge strane Carlin (2010: 17) nas upozorava na ono što učenicima nije poznato i nije samo po sebi iz teksta vidljivo, a to je sam sociološki sadržaj, pa sociolog mora pokazati i objasniti kako iz likova i radnje iščitavamo jasnu sociološku tematiku. I to prepoznavanje relevantnosti fikcije za sociološke teme Carlin (2010: 2) naziva sociološkom rekonstrukcijom (*sociological reconstruction*).

Prosuđivanje ili evaluacija oprimjerena je u zaključku Lene i Londona (1979: 130), pa oni navode kako su se studenti i kasnije u godini pri obradi novih tema prisjećali pročitano romana i uspostavljali poveznice između novog gradiva i ranije naučenog. Kao jedan od primjera navode studentovo povezivanje kolonijalizma i uništavanja kulture s resocijalizacijom u instituciji jer u oba slučaja imamo autoritet koji kontrolira ponašanje svojih subordiniranih. Dakle student je uspio odraditi ono što prosuđivanje, između ostalog, podrazumijeva: „usporediti i pronaći sličnosti i razlike među idejama. Izabrati mogućnost i argumentirano obrazložiti (Nimac 2011: 2).“ To je autorima bio dokaz da književnost kao zajednički medij služi poput mosta za povezivanje s ranije naučenim gradivom, ali i potiče na kreativno razmišljanje (Lena i London 1979: 130).

Uz kreativno mišljenje vezujemo najvišu razinu znanja - stvaranje ili sintezu. Ona podrazumijeva da učenik može:

(...) kreativno koristiti postojeće znanje za stvaranje nove cjeline. Stvarati nove ideje i rješenja. Izvoditi generalizacije na temelju dobivenih podataka. Povezati znanje iz različitih područja. (Nimac 2011: 2)

Ovdje ćemo još spomenuti razliku između deduktivnog učenja, onog koje kreće od općih zaključaka prema pojedinim specifičnostima, i induktivnog učenja, koje je hrvatskim rječnikom definirano kao metodološki postupak zaključivanja od pojedinačnog prema općem. Tipičan sociološki udžbenik, prema Sullivan (1982: 111), naglašava deduktivno učenje, a ono rijetko potiče razvoj kognitivnih razina viših od znanja i razumijevanja. Tu Sullivan vidi prednost tehnike poučavanja pomoću književnih

predložaka kao metodu učenja otkrivanjem koja naglašava induktivno učenje i razvoj kognitivnih sposobnosti viših razina. No ona napominje i da je u obrazovanju potrebna kombinacija induktivnih i deduktivnih metoda jer bi u potpunosti induktivno učenje bilo presporo i oduzimalo previše vremena, a u potpunosti deduktivno učenje suviše monotono i, kao što u tekstu ranije spominje, intelektualno nedovoljno izazovno (Sullivan 1982: 113).

U korist pristupu govori i podatak da su studenti koji su pohađali Sullivanin kolegij postigli značajno bolje rezultate od nacionalnog prosjeka pri pisanju standardiziranog testa iz sociologije (Sullivan 1982: 110).

2.1.4. Zadovoljstvo studenata poučavanjem pomoću književnog teksta

Nastavnik može isplanirati kvalitetan sat koji bi aktivirao više kognitivne razine učenika i ostvario razne ishode, ali bez pažnje učenika/studenata, bez njihove suradnje i interesa za sadržaj, malo će se postići. Zato je u planiranju nastave važno misliti na sadržaj koji će se prezentirati, nastavne oblike i metode kojima ćemo sadržaj obraditi, ali i na učenike, to jest što bi njih od sadržaja i metoda moglo zainteresirati i potaknuti na rad. Literatura pokazuje kako je poučavanje putem književnog teksta polučilo pozitivne reakcije studenata. Sullivan (1982: 110) u evaluaciji svog kolegija bilježi kako je 83% studenata u anonimnoj anketi izjavilo kako im je pristup u poučavanju pomoću književnih tekstova draži od klasičnog predavanja koje prati udžbenik te kako im je poraslo samopouzdanje u rješavanju sličnih zadataka. Zadovoljstvo studenata pristupom spominje i Cosbey (1997: 229-230) i navodi kako oko 75% studenata na njenom kolegiju odabire sociološku analizu djela i, nakon prvotne nesigurnosti, na kraju su često ugodno iznenađeni vlastitim sposobnostima primjenjivanja i prepoznavanja naučenoga teorijskog gradiva na konkretne primjere i *stvarni* život. Oni koji su odabrali djelo koje je i ekranizirano često zaključuju kako su im knjige bolje jer dozvoljavaju dublji uvid u misli i razloge djelovanja protagonista. I na kraju, grupna diskusija koja slijedi studentsko izlaganje teme uvijek je zanimljiva i plodonosna jer omogućava dodatne uvide u problematiku iz tuđih perspektiva.

Dakle rad na književnom tekstu studenti su ocijenili i zanimljivim i korisnim za daljnje savladavanje gradiva.

2.1.5. Koristi poučavanja putem književnosti za nastavnike

Na pozitivne aspekte poučavanja sociologije putem književnosti za nastavnike osvrće se Cosbey. Na njezinom kolegiju studenti pišu esejske radove i ona zaključuje kako je svaki rad drugačiji i svaki student ima svoj stil pisanja, tako da nema straha od plagijarizma i kada ih više analizira istu knjigu, a profesoru se istovremeno nude novi mogući uvidi u djelo i tumačenja, pa su radovi i zanimljivi za čitanje. Također, profesor dobiva uvid koliko dobro studenti razumiju sociološko gradivo i koji dijelovi su im teže razumljivi (Cosbey 1997: 230-231). Naravno, potonje se ne postiže isključivo metodom pisanja eseja, ali autorica se na to posebno osvrće jer piše o iskustvu s vlastitim kolegijem.

Dodali bismo da korištenjem različitih ne-socioloških sadržaja, pa tako i književnih djela, na različite načine nastavnici mogu vidjeti na što učenici posebno dobro reagiraju, a zainteresirani i suradljivi učenici i nastavniku čine rad ugodnijim.

2.2. Primjeri uključivanja književnih djela u poučavanje sociologije

Dakle postoji konsenzus o koristima uporabe ne-socioloških resursa i konsenzus da su određeni takvi resursi korisni za poučavanje specifičnih socioloških aspekata. Konsenzusu o koristima književnih djela za poučavanje sociologije svjedoči i rastući korpus sociološke lektire i znanstvenih članaka koji upućuju na prednosti pojedinih djela posebno pogodnih za sociološku obradu (Carlin 2010: 3). Kao neke od najčešćih Carlin (2010: 16) navodi *Životinjsku farmu* G. Orwella, alegoriju o razvoju komunističkog društva, *Gulliverova putovanja* J. Swifta, satiru o birokraciji i društvenim sustavima, *Kugu* A. Camusa i *Gospodara muha* W. Goldinga za prikaze stanja anomije.

Na popisu najčešćih nalazi se i roman *Let preko kukavičjeg gnijezda* Kena Keseya i njega su za svoj kolegij odabrali Lena i London. Promišljajući o problematici kako odabrati književni materijal za kolegij Uvod u sociologiju, spomenuti autori došli su do zaključka kako je najbolje studentima zadati cjelovito književno djelo koje je dovoljno kompleksno da u sebi sadrži sve ili gotovo sve teme koje se uobičajeno obrađuju u uvodnim sociološkim kolegijima i koje se samim time može koristiti tijekom cijelog

semestra (Lena i London 1979: 124). Uz napomenu da djelo ne može i ne treba pokrivati sve teme i moguće sociološke tipologije jer knjiga nije udžbenik niti zamjena za njega, autori su zaključili kako je najbolje da studenti cijelu knjigu pročitaju odmah na početku semestra, ona bi trebala u njima probuditi interes i dobro se uklapa u uvodna predavanja (Lena i London 1979: 125). Nakon toga se studenti tijekom obrade socioloških cjelina i tema konstantno vraćaju knjizi i oprimjeruju i pojašnjavaju teorijske činjenice relevantnim dijelovima iz teksta. To vidimo iz tablice opisa kolegija gdje autori navode veće sociološke teme za obradu i uz njih prigodne situacije iz knjige koje ih ilustriraju. Tako se primjerice u cjelini o društvenoj organizaciji, društvenim normama i totalnim institucijama raspravlja o odnosima između osoblja i pacijenata i opisima institucionalizacije, a u cjelini o stratifikaciji oprimjeruju se odnosi pacijenata i osoblja i pacijenata s drugim pacijentima i slično (Lena i London 1979: 126). Tekst ne donosi konkretan i cjelovit opis jednoga nastavnog sata, već se fokusira na kompleksnost *Leta iznad kukavičjeg gnijezda* i predstavlja ga kao dobar primjer sociološke literature za uvodni kolegij i obradu osnovnih socioloških pojmova.

Od nastavnih metoda u tekstu se može razaznati da autori koriste metodu razgovora jer često studentima postavljaju pitanja i potiču ih na diskusiju te metodu razmišljanja jer traže povezivanje književnih primjera s teorijom i pronalaženje sličnih vanknjiževnih primjera, pa imamo prepoznavanje sadržaja u novom kontekstu o kojem piše i Sullivan. U svom književnom pristupu Sullivan studentima daje tri do četiri usporedna odlomka različitih autora i studenti u njima trebaju prepoznati i raspraviti zajedničku sociološku temu. Tako primjerice daje selekciju tekstova koji na različite, ali komplementarne načine tematiziraju totalne institucije, pa studenti prepoznaju i uspoređuju elemente totalnih institucija po Goffmanu. Nakon toga studenti naučeno trebaju prepoznati/koristiti u novom, vanknjiževnom kontekstu, pa prepoznaju, uspoređuju i analiziraju obrađeno na primjerima otmice Patricie Hearst ili života u religijskim kultovima (Sullivan 1982: 112-113). Ispit na kolegiju kod Sullivan (1982: 110) sastoji se od odabranih literarnih tekstova koji nisu prije čitani i obrađivani te ih studenti trebaju sociološki analizirati. Sociološka analiza tekstova postepeno se uvježbava kroz cijeli semestar.

Kod Cosbey (1997: 228) čitanje književnog djela nije obavezno, ona na početku semestra nudi opciju između istraživačkog rada i sociološke analize romana. Prvi dan

objašnjava koncept i nudi listu preporučenih djela za obradu. Kako bi na sociološku analizu potakla i studente manje sklone čitanju, namjerno uvrštava i djela koja su ekranizirana i time studentima već poznata te ukratko opisuje svaku od ponuđenih knjiga i problematiku koju obrađuje. Naravno, analizirati se može samo djelo koje je profesorica pročitala i odobrila (Cosbey 1997: 231). Hegtvedt (1991: 5) također pazi na raznolikost djela koje nudi za analizu na svom kolegiju kako bi osigurala da svaki student pronađe barem jedno koje će ga interesirati, pa tako gleda ponuditi autore i autorice različitih nacionalnosti i era u kojima su stvarali/e, protagoniste različite po dobi i spolu, različite radnje. Studenti kod Cosbey (1997: 229) odabrano književno djelo analiziraju tijekom semestra van nastavnih sati, a prije konačne verzije dužni su predati nacrt i plan rada kako bi profesorica utvrdila da razumiju upute i zadatke koji su im zadani. Potiče ih da se fokusiraju na jednu problematiku i nju što detaljnije obrade, primjerice nasilje u obitelji u knjizi *Princ plime* P. Conroya. Na kraju svaki student pred kolegama prezentira svoj rad i otkrića u okvirnom trajanju od pet minuta.

Ekvivalent takvom pristupu bi u srednjoj školi bilo pisanje eseja zainteresiranih učenika koji žele višu ili dodatnu ocjenu, dodatan izazov jer su posebno zainteresirani za predmet ili oblik rada u posebnoj grupi za sociologiju koja se odvija van nastavnog sata sociologije.

2.3. Nedostaci pristupa

Lena i London (1979: 129) u tekstu pišu o iskustvu korištenja romana *Let iznad kukavičjeg gnijezda* i kao nedostatke navode samo razlike između knjige i filmske adaptacije koja je ponekad zbunjivala studente, što nam i nije relevantno ukoliko odaberemo književni tekst koji nije ekraniziran, te nemogućnost teksta da oprimjeri sve relevantne osnovne sociološke teme koje je potrebno obraditi i oprimjeriti. No to i ne smatraju velikim minusom i zaključuju kako nije ni realno da jedna knjiga oprimjeri sve temeljne pojmove i tipologije.

Konkretnije nedostatke pristupa vidimo kod Sullivan (1982: 110), koja kao glavni nedostatak uporabe literarnih tekstova u nastavi ističe nedostatak samopouzdanja studenata u vlastitu sposobnost primjenjivanja koncepata u novim situacijama i nesigurnost pri analoškom rezoniranju. No te nedostatke ublažava jasno postavljenim

zadacima i stvaranjem opuštene (*low-anxiety*) atmosfere u razredu (Sullivan 1982: 110). Sullivan (1982: 113) upozorava i kako nisu svi studenti jednako kompetentni za analizu te kako je s godinama na svom kolegiju primijetila pad u prosječnim sposobnostima analize novih generacija studenata. Također upozorava na činjenicu da su studenti znali biti toliko okupirani samim književnim tekstom da je glavni zadatak, prepoznavanje socioloških sadržaja, pao u drugi plan, što znači da književni pristup nije bio uspješan u postizanju jednog od ciljeva kolegija - ilustriranju socioloških perspektiva kroz materijal već poznat studentima, tj. književni tekst (Sullivan 1982: 113). Kako se pristup pokazao korisnim za drugi cilj kolegija, vježbanje prepoznavanja socioloških sadržaja u novom kontekstu, autorica se umjesto čitanja cjelovitog teksta odlučila za korištenje kraćih ulomaka koji ilustriraju sociološki problem (Sullivan 1982: 113).

Iako brojni znanstveni članci iznose pozitivna iskustva vezana uz pristup, Carlin (2010: 25) ističe kako postoji premalo kritičkih refleksija na uporabu fikcije u poučavanju sociologije. Upozorava i na to da, kao što smo ranije spomenuli, književni tekst nije sam po sebi sociološki razumljiv, već svako djelo zahtijeva da sociolog ukaže na to kako protagonisti, događaji i narativi jasno prikazuju sociološku teoriju te podsjeća na činjenicu da je fikcija samo dodatak i ne-sociološki resurs koji ne može zamijeniti sociološke resurse i proučavanje stvarnog društva (Carlin 2010: 17, 26).

Dramska djela, romani i književne kritike stimulativni su prikazi društvenih uvjeta našeg vremena; no koliko god pogodni oni bili za ilustraciju socioloških sadržaja, ipak ne mogu biti zamjena za prava sociološka istraživanja. (Carlin 2010: 26 prema Neustadt 1965: 6)

2.4. Odabir književnog djela za sociološku obradu

Ranije su spomenuta neka od češće korištenih djela pri poučavanju socioloških sadržaja, ali ne postoji jedinstveni popis sociološke lektire. Carlin (2010: 23) objašnjava kako neko djelo postaje sociološki relevantno. Sve kreće od sociologa nastavnika koji prilikom čitanja književnih djela nailazi na neko s posebno zanimljivim likom, radnjom ili nečime što ga zaintrigira i što prepoznaje kao upotrebljivo u nastavi, kao koristan primjer nekog sociološkog problema. Ukoliko se nastavnik često referira na neko djelo, ono će za studente postati relevantno i korisno štivo. Sukladno s tim, s vremenom i

uporabom postat će dio sociološke lektire. Pri odabiru knjige ključno je da i nastavnik i učenik prepoznaju fiksijski tekst kao sociološki relevantan (Carlin 2010: 1).

Književnih djela je mnogo i nastavnik ima dosta slobode u izboru. Kyriacou (1997: 43) piše kako izbor sadržaja za nastavni sat mora biti povezan s kurikulumom, ali je na nastavniku odluka koliko će pažnje i vremena posvetiti pojedinačnim temama.

Ipak, uzevši u obzir da se ovaj rad odnosi na poučavanje socioloških sadržaja u srednjim školama, u obzir treba uzeti i neke dodatne kriterije jer koliko god neko djelo bilo sociološki relevantno, možda nije primjereno za srednjoškolski uzrast. Samorazumljivo je da ćemo izbjegavati djela s previše vulgarizama, eksplicitnim seksualnim scenama, učenicima nerazumljiva djela i slično. Kako Kyriacou (1997: 36-37) navodi, pri planiranju sata uvijek se trebamo pitati odgovara li planirani sadržaj pedagoškim ciljevima iznesenima u Nacionalnom kurikulumu. Naš *Nacionalni kurikulum za gimnazijsko obrazovanje* (2017: 7-8), dostupan na stranicama Ministarstva znanosti i obrazovanja, kao ciljeve gimnazijskog obrazovanja iznosi cjelovit osobni razvoj, temeljito opće obrazovanje i pripremu za nastavak obrazovanja i cjeloživotnog učenja, a u očekivane kompetencije na završetku školovanja ubraja: smislenu i djelotvornu komunikaciju s drugima, korištenje vlastitih spoznaja i vještina pri opisu i objašnjavanju prirodnih pojava, ljudskog društva i tehnologije, razvijanje osobnih potencijala učenjem, kreativnim izražavanjem i djelovanjem na vlastitu dobrobit i dobrobit drugih te razumijevanje i prihvaćanje društvenih i kulturnih različitosti. Dakle djelo koje odaberemo treba biti sociološki relevantno, uklapati se u gradivo, odgovarati općim i postavljenim odgojnim i obrazovnim ciljevima te primjereno za uzrast.

2.5. Planiranje sata i odabir nastavnih oblika i metoda

Nakon što smo ustvrdili metodički potencijal poučavanja sociologije putem književnih djela, vidjeli kako ih drugi u nastavu uključuju i odabrali djelo koje je sociološki relevantno i prihvatljivo za ciljani uzrast, dalje možemo isplanirati na koji način ćemo djelo uključiti u vlastiti sat. Sadržaj se može obraditi na više načina, a ovdje ćemo samo ukratko podsjetiti na nastavne oblike i metode pogodne za poučavanje putem književnog teksta.

2.5.1. Nastavni oblici

Nastavni oblici ili, termin koji Jelavić koristi, socijalno radne forme nastave su frontalna nastava, grupni rad, rad u paru i individualni rad.

Frontalna nastava naglašava ulogu učitelja koji se obraća cijelom razredu i može biti predavačka ili heuristička (Jelavić 1998:39).

Grupni rad ili učenje u grupi podrazumijeva podjelu razreda na manje cjeline od kojih svaka ima svoj zadatak i zajednički cilj. Za razliku od frontalnog oblika, ovdje su učenici samostalniji i mogu preuzimati inicijativu. Za rad u grupi potrebno je napraviti uvod u temu i rad, zatim formirati grupe, dodijeliti grupama jasne zadatke, središnji dio je učenički rad na zadacima, a nakon toga slijedi izvještaj grupa o rezultatima i evaluacija (Jelavić 1998:40).

Rad ili učenje u paru, kako Jelavić (1998: 40-41) navodi, korak je bliže prema individualizaciji, potiče intenzivniju obradu sadržaja te je koristan oblik za stjecanje socijalnih iskustava – svatko za svog partnera mora imati razumijevanja, prihvaćati različitosti i vježbati suradnju.

Individualni rad ili samostalno učenje pruža učeniku mogućnost osamostaljivanja. Takav oblik rada nalazimo kroz domaće zadaće, obradu literature, rješavanje zadataka, izvođenje određenih aktivnosti i slično (Jelavić 1998: 41).

Jelavić (1998: 41) zaključuje kako treba uključivati sve socijalne oblike nastavnog rada kako bi nastava bila raznovrsnija, a učenička iskustva se obogatila.

2.5.2. Nastavne metode

Težak (1996: 182) se prilikom definiranja nastavne metode poziva na *Enciklopedijski rječnik pedagogije* i citira kako su nastavne metode „svrsishodni načini zajedničkoga rada nastavnika i učenika u toku nastavnog procesa, pomoću kojih učenici stječu znanja, vještine i navike.“

Podjela i sistematizacija nastavnih metoda nije kod svih autora jednaka. Težak (1996: 183) kao osnovne izdvaja metode: usmenog izlaganja (monološke metode), razgovora (dijaloške metode), čitanja (tekstovne metode), pisanja (grafijske metode), crtanja (likovne metode), pokazivanja (demonstracijske metode) i fizičkoga rada (prakseološke metode). Uz to dodaje i metode promatranja, slušanja, razmišljanja i

maštanja. Svaka od tih metoda ima još i svoje podvrste. Itković (1997: 123) metode dijeli nešto jednostavnije, u četiri skupine i razlikuje metode promatranja (neposredne stvarnosti, slika i dr. materijala te simuliranje stvarnih situacija), verbalne metode (usmeno izlaganje i razgovor) dokumentacijske metode (rad s tiskanim materijalima, grafička komunikacija i seminarski i dr. samostalni radovi) te demonstracijske metode (izvođenje vježbi i eksperimenata).

U radu s književnim tekstom najviše ćemo koristiti metode razgovora, čitanja, pisanja i razmišljanja, ukoliko se referiramo na Težaka, ili verbalne i dokumentacijske metode, koristimo li se Itkovićinom podjelom. U svakom slučaju, ono što je važno i Itković (1997: 123) napominje jest da je metode potrebno kombinirati kako bi nastava bila što dinamičnija.

Uz klasične metode javljaju su i inovativne metode o kojima se sve više govori. Tako je na stranicama MZO-a dostupna PowerPoint prezentacija pod nazivom *Inovativne metode u procesu poučavanja - primjeri i dobre prakse*, vezana uz istoimeni edukacijski webinar u sklopu kurikularne reforme. U prezentaciji se tematizira istraživačko učenje, obrnuta učionica, suradničko učenje i drugo, a sve temeljeno na ideji „aktivnog učenika koji kroz istraživanje i interakciju s drugim učenicima usvaja nove spoznaje i razvija svoje vještine (Ratković 2020: 4).“

3. Suvremena hrvatska proza u poučavanju sociologije – didaktička obrada

Spomenuli smo kako u nas manjka stručnih tekstova o poučavanju socioloških sadržaja putem književnih djela, a prijedloga i primjera obrade suvremene hrvatske proze za nastavu sociologije nema. Cilj drugog dijela diplomskog rada jest predstaviti pet suvremenih hrvatskih proznih djela i ukazati na njihov potencijal za sociološku obradu. Detaljnije je obrađena priča *Živi zakopani* Maše Kolanović i uz nju su dodana dva ogledna primjera nastavnog sata, jedan baziran na analitičko-kritičkoj nastavi i drugi na kreativnoj nastavi s pisanjem. Cilj nam je oprimirati sat sociologije na kojem se obrađuje književni tekst i pokazati širinu metodičkog potencijala književnosti u nastavi.

3.1. *Živi zakopani* - Maša Kolanović

Živi zakopani naziv je prve od 12 priča u zbirci *Poštovani kukci i druge jezive priče* (2019) autorice Maše Kolanović. Priče obuhvaćaju teme poput navikavanja na nove tehnologije, ovisnosti o internetu, konzumerizma, promjena u društvu izazvanih tranzicijom i slično.

Priče reflektiraju trenutak u kojem živimo i naš specifičan hrvatski kontekst. U tom smislu priče su relevantne, lako se u njih uživjeti i razumjeti perspektivu i probleme protagonista. Dodatna prednost je što se radi o kratkim pričama, pa učenicima čitanje jedne neće oduzeti puno vremena i moguće da će biti potaknuti na daljnje čitanje. Primjerenost djela za njihov uzrast potvrđuje i činjenica da je izdavačka kuća Profil Klett autoricu uvrstila u čitanke za 2. i 4. razred srednje škole³ te zbirku preporučuje i za lektiru.

Priča *Živi zakopani* pisana je u 1. licu i prati kratak boravak protagonistice koja je iz Zagreba stigla teti na pogreb u Dubrovnik. Tetin je najveći strah bio da će ostati živa zakopana, pa je tražila da je se pokopa s mobitelom i dan nakon ukopa tri puta nazove, ujutro, popodne i navečer - za svaki slučaj. Između odlazaka na gradsko groblje protagonistica uočava promjene u gradu, i to promjene na koje se teta žalila, a ona ih smatrala naklapanjima. Pa propitkuje prigovaraju li stari ljudi nepotrebno ili se život u gradu zaista promijenio i u kojem smjeru.

³ Riječ je o čitankama *Književni vremeplov 2* (2020) i *Književni vremeplov 4* (2021) za gimnazije i četverogodišnje strukovne škole.

Iz sociološke perspektive autorica progovara o tehnologiji, tj. mobitelima i internetu o kojima smo postali ovisni, o tranzicijskom i postindustrijskom društvu, globalizaciji, demografskoj slici grada i opisima života u gradu, s kojima možemo povezati i temu ekologije. Tu je i fenomen starenja, obolijevanja i smrti, u samoći, jer se obitelj raspršila. U priči većinu tema i fenomena prepoznajemo kao teme i pojmove obrađene u 7. cjelini *Suvremeno društvo: promjene i trendovi* u udžbeniku *Sociologija* autora Bošnjak, Paštar i Vukelić (2020). Navedenim se udžbenikom koristim za sociološku analizu odabranih djela i nadalje u tekstu riječ udžbenik odnosi se točno na taj i tih autora.

Dijelovi o starenju i propadanju potiču nas na razmišljanje o našoj populaciji starije dobi. Neke od stavki kojih se u razredu možemo dotaknuti su pitanja u kojoj mjeri stari ljudi mogu sudjelovati u životu društva, kako se mogu osjećati korisno, doživljamo li stare ljude kao teret društvu ili ih cijenimo zbog njihovog znanja i iskustva, kakva je kvaliteta života starijih osoba u Hrvatskoj, povezati kvalitetu života i zdravlja sa socioekonomskim statusom i obitelji.

Već zadnjih nekoliko godina brat i ja smo bili jedini od “sjeverne“ rodbine koji bi joj jednom godišnje, a ponekad i rjeđe od toga, dolazili u posjet. Jedna godina iz sjevernjačke perspektive brzo bi se odvtjela, dok bi naša teta u toj godini bila pomno koncentrirana na pad koji se odvijao nepodnošljivo polagano i nepovratno. (...) Od štaka preko kolica do nepokretnog ležanja. To su bili stadiji njezine polagane predaje, isprva sa slomljenim koljenom, zatim moždanim udarom, naposljetku sa slomljenim kukom koji ju je u potpunosti usidrio za krevet. (...) Nismo je više razumjeli što govori niti je govorila išta što bi zvučalo suvislo. A oči, kao da su još jedino one ustrajno palile tu posljednju iskru, odišući nepodnošljivom tugom ... (Kolanović 2019: 10-11)

Protagonistica se prisjeća i stvari na koje se teta žalila – nedostatak malih obrta i običnih dućana nasuprot moru suvenirnica koje preplavljaju grad zajedno s turistima i ogromnim kruzerima. Konstantnu buku i ogromne gužve ljeti. Provodeći dan u gradu, protagonistica i sama uviđa negativne strane života u suvremenom i turistički orijentiranom gradu, one koje nisu u skladu s reklamiranom slikom za turiste:

Uzela sam mobitel u ruke i uključila ga, a pametni aparat se automatski spojio na Wi-Fi. U tren oka je ušao u žile grada i izbacio mi podatke o obližnjim znamenitostima. *Visitors can take a walk along the city walls that surrounds the Old City. The walk takes a couple of hours and offers stunning*

views of the Dalmatia Coast and a bird's eye view of the city. (...) Maknula sam pogled s ekrana na stvarni grad. Jedna se starica savijena pod pravim kutom gegala uz štap od jedne do druge kante za smeće i skupljala plastične boce. Pod je bio prepun mrvica kruha i lisnatoga tijesta. Golubovi su se premještali s jedne fasade na drugu. (...) Zbog mrvica, ovaj dio grada je bio njihov eldorado što znači da je bilo i puno njihovih govana posvuda. (...) Kontejneri su se prelijevali slapovima plastičnih boca od sinoć. I doista, na samoj pjaci bilo je znatno manje štandova sa svježim voćem i povrćem. Prevladavali su suvenirni. (...) Teta je bila u pravu. (Kolanović 2019: 15-16)

Ovdje već imamo primjer za oslikavanje postindustrijskog društva, u udžbeniku opisanog kroz predviđanja D. Bella kako će društvo budućnosti biti društvo tercijarnog sektora, usmjereno na informacije i usluge (Bošnjak i dr. 2020: 138) U priči je naglašena i prisutnost tehnologije i informacija kroz prisutnost pametnih telefona i konstantnih ažuriranja, reklama i obavijesti koje nam izbacuju. No vidimo da usmjerenost na usluge nosi i negativne posljedice poput onečišćenja,⁴ pa se odmah možemo nadovezati na udžbenik i ekološke probleme suvremenog društva (Bošnjak i dr. 2020: 154) i pitati se kako su povezani s fenomenom potrošačke kulture i intenzivnim turizmom.

Udžbenik (Bošnjak i dr. 2020: 157) se u odlomku *Rast populacije* ukratko dotiče problema rasta populacije i prenapučenosti, ali spominje i negativnu demografsku sliku Hrvatske, obilježenu iseljavanjem, negativnim prirodnim prirastom i relativno visokom smrtnošću, a priča oslikava oba fenomena istodobno:

Na Pilama već se stvorila gužva. Odjednom postajem obasuta turističkim lecima kao konfetima. *Game of Thrones* ture, ture kajacima, *private tours*, *Konavle Valley and Sokoltown tours*, *fish, drinks and folk-music*. Cijeli mravinjak želi ući u ljusku oraha. (Kolanović 2019: 18)

U svim pokrajnjim ulicama su razvučene plahte, ručnici i kupaći kostimi. Niti jedan komad rublja ili odjeće. Niti jedna lončanica s kakvom biljkom. Samo lincuni koji se peru i suše jer stari gostio odlaze, a novi dolaze. Iznajmljivanje nekretnina jako je unosno. Kapital se deblja. (...) *Duuu-brrrrrrouvnik!*, bulevar slavnih, stovarište kruzera, kulisa za *Game of Thrones*. *Duuu-brrrrrrouvnik!* Yes! Gledam oko sebe hoću li naći kakvo poznato lice iz tetinog susjedstva i tako se zauvijek oprustiti s njezinim gradom. (...) Ni Jelica ni Kate ni Anica ni Antun ni Niko više ne žive u *gradu*.

⁴ Na zagađenje mora u Dubrovniku ukazuju i članci tipa *Širi se zagađenje u Dubrovniku, fekalije u moru na šest plaža* (Index, 20.8.2020.) ili *IMA LI OVOME KRAJA? Fekalije ponovno okupirale dio dubrovačkih plaža* (morskiHR, 15.7.2021.)

Počeli su jedan za drugim lomiti kukove i u nosilima napuštati zidine. (...) *Živo čeljade više ne živi u gradu*. Čete jednokratnih ljudi pridonose rastu njegove ekonomije. (Kolanović 2019: 22-23)

Nedostatak domaćih ljudi, uz prikaz mora turista, vidljiv je i u spominjanju sezonskih radnika iz siromašnijih dijelova države, prvenstveno slavonskog i osječkog područja. Osim što odlomak oslikava starenje i umiranje lokalnog stanovništva i priljev stranaca, dobro se nastavlja na temu suvremenog gradskog života. U udžbeniku (Bošnjak i dr. 2020: 150-151) se iznose pogledi L. Wirtha o dehumanizirajućem učinku grada na društvo te suprotan H. Gansa o urbanim zajednicama. Ovdje učenici mogu prepoznati i oprimjeriti koju tezu zastupa priča, a sami mogu razmisliti i o situaciji u svom gradu/mjestu.

Globalizacija je vidljiva u sveprisutnom engleskom jeziku, ovisnosti gradske ekonomije o ljudima iz drugih država i tehnologiji koja je promijenila i način rada, pa u novim poslovima lokacija rada prestaje biti značajan element:

Brat je bio nervozan jer je morao dovršiti program za jednu firmu i poslati ga na neku udaljenu stranu svijeta. Trebao je to napraviti još jučer. (Kolanović 2019: 15)

To su sve pak elementi modernizacije društva, što nas vodi na udžbeničku temu o tradicionalnim i modernim društvima (Bošnjak i dr. 2020: 143).

Iako kratka, priča nudi dovoljno sociološki relevantnog materijala da bi sociološka analiza djela mogla činiti samostalan rad, za što ovdje nema prostora. Cilj ovoga prikaza bio je ukazati na pogodnost djela za sociološku analizu, pokazati kako djelo dobro prati i komplementira udžbenik i kako je relevantno za hrvatski kontekst. U nastavi možemo krenuti od čitanja književnog teksta i stvarati zaključake, primjerice o nedostacima/problemima suvremenih društava na primjeru Dubrovnika, koje onda potvrđujemo ili opovrgavamo pomoću udžbenika. Ili pak kretati od udžbenika, pa književnim tekstom potkrepljivati i ilustrirati gradivo. To jest, kako je Sullivanova pisala i ranije smo spominjali, nudi se opcija induktivnog učenja koje bi polazilo od primjera iz teksta, a možemo i kombinirati induktivno i deduktivno, što ona i preporuča.

Kako bismo pokazali da rad na književnom tekstu razvija sposobnosti mišljenja višeg reda, u nastavku donosimo dvije varijante nastavnog sata koji uključuje rad na

književnom tekstu *Živi zakopani*. Primjer tipičnog sata s prevladavajućim frontalnim oblikom i metodom razgovora podosta bi pratio prethodno iznesenu kratku analizu teksta, pa će prijedlozi nastavnog sata biti fokusirani na pojačani angažman učenika, to jest grupni i individualni rad.

Važno je osvrnuti se još jednom na Carlina (2010: 21) i njegovo upozorenje da učenicima treba napomenuti kako je književni tekst ne-sociološki materijal i kako pomoću njega ne možemo uistinu opisati društvo, već samo raditi rekonstrukcije. Književnost je korisna nadopuna udžbeniku u službi ilustriranja socioloških ideja (Carlin 2010: 23-24).

Dakle fikcija, koliko god djelovala kao realan opis društva, ipak je i dalje fikcija i ne može se usporediti sa sociološkim proučavanjem nekog realno postojećeg društva i time opis Dubrovnika u djelu ne smijemo izjednačiti sa sociološkim istraživanjem i opisom grada.

3.1.1. *Živi zakopani* – primjer nastavnog sata A

Prvi sat je zamišljen kao uvodni sat u udžbeničku cjelinu *Suvremeno društvo: promjene i trendovi*. Nastavna tema su obilježja suvremenog društva i hrvatski kontekst. Cilj sata je da se učenici upoznaju s ključnim pojmovima vezanim uz suvremeno društvo i ilustriraju ih pomoću književnog teksta koji se odnosi na domaći kontekst te razmisle o primjerima iz svog života i svakodnevnice. Kao dominantan nastavni oblik odabran je grupni rad, a temeljne metode su metoda čitanja, metoda pisanja, metoda razmišljanja i metoda usmenog izlaganja. Grupe rade uz udžbenik i književni tekst, pri čemu je književni tekst dodatak udžbeniku u službi ilustriranja gradiva, što je u skladu s već navedenim razmišljanjima autora spomenutih u teorijskom dijelu rada. Podrazumijeva se da su učenici prethodno pročitali priču *Živi zakopani*, a na sat im donosim dovoljan broj uručaka s odabranim citatima iz djela koji su dostatni za rješavanje zadataka, uručak s citatima priložen je na kraju diplomskog rada.

Temeljna nastavna umijeća kao prvi element u planiranju i pripremi nastave ističu odluku o pedagoškim ciljevima koje se satom teži postići (Kyriacou 1997: 35). Ovdje su odgojni ishodi ili ciljevi sata: vježbanje vještina suradnje kroz rad u skupini, uvažavanje tuđih mišljenja i poticanje čitanja hrvatske književnosti. Obrazovni ciljevi su: usvajanje i

razumijevanje odabranih socioloških pojmova (obilježja modernog društva, tehnologija, postindustrijsko društvo, život u gradu), prepoznavanje socioloških pojmova u književnom djelu, analiziranje književnog teksta i stvaranje vlastitih primjera.

Struktura sata prati već spomenuti tijek grupnog rada, pa sat započinje uvodom u temu i rad, za što je predviđeno 5 minuta. Učenike se u rad može uvesti metodom razgovora, točnije motivacijskim razgovorom, kojeg spominje Težak (1996: 185), koji ih treba uvesti u temu. To bi primjerice bilo pitanje: *Jeste li čuli kada nekog starijeg kako se žalili da je prije bilo bolje?* Očekujemo potvrdan odgovor jer je uobičajeno da svaka generacije vjeruje da je u njihovo vrijeme nešto bilo bolje. Nastavljamo pitanjem: *Na što se ljudi žale, koje ih to promjene ili nove pojave smetaju?* Neka od tipičnih zamjerki bila bi to što mladi puno vremena provode pred ekranima i u virtualnom svijetu, a premalo vani u igri s prijateljima uživo ili nepoštovnije starijih, nedovoljno strog odgoj djece i sl. Zatim pitamo na što se žale protagonisti priče *Živi zakopani*. Po odgovorima vidimo jesu li učenici priču pročitali. Najavljujemo da ćemo se danas i na idućim satima baviti suvremenim društvom i društvenim promjena koje ga obilježavaju i da danas radimo u grupama. Učenici se formiraju u 4 grupe po okvirno 5 učenika. Govorimo im da će raditi uz pomoć udžbenika i uručaka s citatima koje im dijelimo zajedno s nastavnim listićima za grupni rad. Učenici sami unutar grupe određuju kako će raspodijeliti zadatke i tko će biti predstavnik grupe – jedna osoba ili više njih i hoće li svoju temu predstaviti kroz izvještaj od nekoliko rečenica ili neki oblik umne mape. Formiranje grupa i dodjela zadataka oduzima dodatnih 5 minuta.

Središnji dio nastave je rad učenika na zadacima i za to je predviđeno 17 minuta. Učenici koriste metode čitanja, metode pisanja i metode razmišljanja. Za to vrijeme obilazimo grupe, pratimo kako rade, usmjeravamo i po potrebi pomažemo potpitanjima i sugestijama. Zadaci po grupama su sljedeći:

Grupa A – Obilježja modernih društava

Uz pomoć udžbenika (str. 143) i književnog teksta riješite sljedeće zadatke:

1. Koja obilježja modernih društava uočavate u priči? – Navedite ih barem 6 i potkrijepite primjerom iz priče.
2. Objasnite razliku između organske i mehanicističke solidarnosti o kojima piše E. Durkheim.

3. Koji oblik solidarnosti prepoznajete u tekstu – obrazložite.
4. Razmislite i procijenite koji bi bili pozitivni aspekti modernih društava, a koja obilježja nose negativne posljedice.
5. Pripremite sažetu prezentaciju rada i zaključaka grupe u obliku pisanog izvještaja ili umne mape.

Grupa B – Suvremeno društvo i život u gradu

Uz pomoć udžbenika (str. 150-151) i književnog teksta riješite sljedeće zadatke:

1. Usporedite Wirthov i Gansov pogled na odnos ljudi u gradu.
2. Kojem od ta dva pogleda odgovara prikaz grada u priči? – Obrazložite.
3. Navedite nekoliko pozitivnih i nekoliko negativnih aspekata života u gradu koje možete iščitati iz priče.
4. Kako biste procijenili život u svom gradu/mjestu – bliži Wirthovoj ili Gansovoj slici? Obrazložite.
5. Pripremite sažetu prezentaciju rada i zaključaka grupe u obliku pisanog izvještaja ili umne mape.

Grupa C – Tehnologija

Uz pomoć udžbenika (str. 137-138) i književnog teksta riješite sljedeće zadatke:

1. Koja se tehnologija posebno ističe u priči?
2. Navedite pozitivne i negativne strane tehnologije na život protagonista.
3. Objasnite kako internet i elektronički uređaji mogu negativno utjecati na fizičko i mentalno zdravlje pojedinaca te tko je posebno ugrožena skupina i zašto.
4. Navedite nekoliko pozitivnih i nekoliko negativnih primjera vezanih uz internet/društvene mreže/mobitele na temelju vlastitog iskustva.
5. Pripremite sažetu prezentaciju rada i zaključaka grupe u obliku pisanog izvještaja ili umne mape.

Grupa D – Postindustrijsko društvo i ekologija

Uz pomoć udžbenika (str. 138, 157) i književnog teksta riješite sljedeće zadatke:

1. Navedite ime sociologa kojeg vezujemo uz pojam postindustrijskog društva i osnovna obilježja postindustrijskog društva?
2. Primjerima iz priče dokažite tvrdnju da je Dubrovnik postindustrijsko društvo.
3. Povežite porast uslužnih usluga i masovnog turizma s ekološkom slikom grada u priči.

4. Koje ekološke probleme primjećujete u svom gradu/mjestu? Koja biste rješenja predložili za njihovo rješavanje?
5. Pripremite sažetu prezentaciju rada i zaključaka grupe u obliku pisanog izvještaja ili umne mape.

Zadaci uključuju korištenje nižih i viših razina mišljenja. Kao što je vidljivo iz ključnih glagola po Bloomu (Nimac 2011: 3), više se aktiviraju kroz zadatke u kojima je potrebno nešto usporediti, dokazati, dovesti dva fenomena u odnos, smišljati prijedloge/rješenja, kreirati vlastite primjere, grafički prikazivati (u slučaju izrade umne mape), odrediti važnost podataka, napisati izvještaj i slično.

Nakon toga svaka grupa ima 3 minute za prezentaciju svog rada i zaključaka, a mi nakon izlaganja svake kroz rečenicu ili dvije dajemo kratak osvrt na njihov rad. Dakle prebacujemo se na frontalni oblik nastave i metode izlaganja. Predviđeno trajanje je 12 minuta i zadnja minuta ostaje za našu kratku evaluaciju i evaluaciju sata iz perspektive učenika kroz upit sviđa li im se rad u grupama i je li im sat bio zanimljiv.

Na radove i zaključke učenika možemo se referirati i tijekom idućih sati koji obrađuju teme suvremenog društva.

3.1.2. Živi zakopani – primjer nastavnog sata B

Sat je zamišljen kao oblik evaluacije stečenih znanja iz cjeline 7. *Suvremeno društvo: promjene i trendovi*. Kao nastavni oblik odabran je individualni rad, a glavne korištene metode su metoda pisanja i metoda razmišljanja. Riječ je blok-satu i pisanju eseja o fenomenima suvremenoga društva na temelju priče *Živi zakopani*. Učenici su prethodno pročitali priču i dobivaju uručak s odabranim citatima kao podsjetnik. Cilj sata je provjeriti učeničko znanje i razumijevanje obrađenog gradiva na književnom materijalu koji se prethodno na nastavi nije obrađivao. Kroz taj individualni oblik rada učenici su maksimalno aktivni i angažirani te koriste sve razine znanja na kognitivnom području.

Preduvjeti za sat su da učenici znaju da će pisati esej i jasno im je što se od njih očekuje, znaju da je za esej potrebno pročitati književno djelo i da će dobiti citate, znaju koje gradivo trebaju učiti i znaju da će biti ocijenjeni. Ne znaju samo koji će točno pojmovi iz cjeline biti odabrani za evaluaciju, to jest temu eseja. Na početku sata im

pročitam i pojasnim zadatak te svaki učenik dobije papir s citatima i papir za pisanje eseja sa zadatkom. Citati i zadatak su isti za sve⁵. Uvod je oduzeo 5 minuta i preostalih 80 učenici imaju za pisanje eseja na temelju književnog teksta i zadanih smjernica, nakon čega možemo pokupiti radove i privesti sat kraju.

Sociološka analiza teksta – pisanje eseja

Napišite esej na temu: *Dan u Dubrovniku u književnom prikazu: tehnologija, postindustrijsko društvo i suvremeni život u gradu*

Smjernice:

1. Književni tekst analizirate koristeći u naslovu navedene sociološke pojmove i znanje o njima.
2. Ukratko prikažite isprepletenost spomenutih pojmova na primjeru prikazanog fenomena turizma u Dubrovniku.
3. Usporedite opisani suvremeni život u Dubrovnik s onim u vlastitom gradu/mjestu.
4. Ne zaboravite da esej mora sadržavati uvod, razradu i zaključak.

Tijekom pisanja eseja učenici koriste različite razine znanja. Na prvoj razini dosjećanja moraju se prisjetiti što su učili o tehnologiji, što je postindustrijsko društvo, koja su mu obilježja i slično. Zatim moraju pojmove razumjeti, što je druga razina znanja, kako bi ih na trećoj razini mogli primjenjivati, to jest prepoznati i njima baratati u novom kontekstu. Analiza teksta, četvrta razina znanja, također je važan element u pisanju eseja jer se od učenika očekuje da razlikuju važno od nevažnog, dovode pojmove u međusobni odnos, ističu ono što je najvažnije, zaključuju itd. Na još višoj razini prosuđivanja učenici sami trebaju procijeniti kvalitetu svog uratka i po potrebi ga prepravljati. Stvaranje je naviša razina znanja i, kao što smo već spominjali, podrazumijeva korištenje postojećeg znanja za stvaranje nove cjeline (Nimac 2011: 2), a ta nova cjelina je njihov esejski uradak. U tom smislu korištenje književnog teksta u nastavi, u ovom slučaju za pisanje eseja, u skladu je s idejom da književni tekst razvija sposobnosti mišljenja višeg reda. Usto, kroz esej se realiziraju i koristi za nastavnike o kojima je pisala Cosby – nema plagijarizma i nastavnik dobiva dobar uvid u to koliko su učenici kvalitetno ovladali gradivom.

⁵ Izuzetak bi, naravno, bio učenik s poteškoćama i posebnim programom, ali u tu temu u radu ne ulazim.

Koristi pisanja u nastavi naglašava Jelavić i objašnjava kako „pisanje učenika može biti na različitoj razini obrade“ - od jednostavnijih odgovaranja na pitanja do samostalnih pisanih radova poput eseja „koji traže ozbiljnije angažiranje učenika“ i svojim većim stupnjem prerade u odnosu na predložak omogućuju izraženije poticanje učenja (Jelavić 1998: 54). Na stranicama AZZO-a, među materijalima sa stručnog skupa Suvremeno društvo, dostupan je i sažetak predavanja *Pisanje u nastavi sociologije* Z. Bošnjaka koji također piše o prednostima uporabe metoda pisanja:

Pišući učenici mogu razvijati refleksivnost na vlastito poznavanje sociologije, a putem pisanog argumentiranja, ilustriranja i preispitivanja socioloških objašnjenja društvenih zbivanja mogu produbljivati interes za sociologiju. Time proširuju relevantnost i aktualnost socioloških znanja/informacija za svakodnevni život (koje time u socijalizacijskom smislu značajno doprinose razvoju mladih ljudi) pri čemu treba imati na umu da u pisanju postoji vrlo visok potencijal kreativnog i kritičkog (dakle individualnog) razvoja svakog učenika/ice. (Bošnjak 2016: 1)

4. Prijedlozi sociološke lektire za poučavanje sociologije u srednjim školama

U daljnjem tekstu donosimo pregled odabranih tekstova koje preporučamo kao sociološku lektiru. Uz svako je djelo pojašnjeno kako se uklapa u nastavno gradivo obrađeno u udžbeniku. Odabir djela u skladu je sa spomenutom Carlinovom idejom o sociologu kojem neki tekst zapne za oko i smatra ga prigodnim za obradu određenog sadržaja. Produkcija suvremene hrvatske proze je bogata, a nastavnički izbor djela dio je slobode i kreativnosti koje ova tehnika poučavanja nudi.

4.1. *Oblak boje kože* – Nebojša Lujanović

Roman *Oblak boje kože* (2015) prati mladog Roma Enisa koji 90-ih iz Zagreba, nakon što je došlo do požara u kafiću gdje je radio i u kojem je živ izgorio vlasničin sin, bježi iz grada prema Bosni. On bježi jer zna da će svi kriviti samo njega i u bijegu promišlja o svom životu, identitetu, predrasudama i diskriminaciji koje su ga dovele do društvene izolacije i nemogućnosti boljeg života zbog boje vlastite kože. Paralelna priča prati njegovog oca Fabu koji u Bosni skuplja i krivotvori dokumente o pobijenim Romima tijekom 2. svjetskog rata, kako bi ih prikazao kao svoju rodbinu i dobio veliku odštetu.

Radi opsežnosti romana (344 stranice) i manje relevantne paralelne priče o Fabi, dostatno je da učenici pročitaju prvih 68 stranica. Te stranice nude dovoljno materijala za sociološku analizu i ilustriraju u udžbeniku obrađene teme od društvenog položaja i uloga, društvenih grupa i mreža, identiteta, obitelji, društvenih nejednakosti pa do devijantnosti. U tom smislu roman bi se mogao koristiti uz udžbenik tijekom duljeg perioda ili cijelu godinu, što bi bilo na tragu rada Lene i Londona, ili pak iskoristiti za ilustraciju određene odabrane teme poput društvene stratifikacije i nejednakosti ili devijantnog ponašanja. Tematika djela može se povezati i s etikom i građanskim odgojem jer problematizira predrasude i govor mržnje.

Sociološku relevantnost djela ovdje ću ukratko prikazati na temi devijantnosti, točnije okolnostima koje su dovele do Enisova sudjelovanja u požaru.

Prvi i osnovni Enisov problem jest njegov etnicitet, tema u udžbeniku obrađena u okviru identiteta (Bošnjak i dr. 2020: 57), točnije činjenica da je Rom i samim time na dnu društvene ljestvice. On bi rado sakrio ili odbacio svoje porijeklo, ali boja kože, iako nešto svjetlija od prosječne romske, ipak ga uvijek izdaje i onemogućuje mu normalno

sudjelovanje u društvu. Opisano društvo u Zagrebu prema Romima gaji predrasude, obiluje negativnim stereotipima, te ih posljedično diskriminira.⁶ Njihova odvojenost ili izopćenost iz društva vidljiva je i u tipu naselja u kojem žive – izolirano naselje na marginama grada za marginaliziranu skupinu:

Plinarsko naselje. Trošne drvene barake (...) limene skalamerije krpane bez reda i smisla (...) sve to stisnuto između tri gluha stražnja zida radničkih postrojenja, zida bez prozora, pa još sve omeđeno dvjema širokim prometnicama. Ništa zlonamjerno, ništa planirano, prirodna prepreka poput rijeke koja dijeli dvije države. (...) Onih dana kada je bio prisiljen spavati u jednoj od takvih skalamerija, koju nikada nije naučio zvati *čher*,⁷ uvijek mu je isti crv nagrizao san. Na tom komadu natopljene zemlje, fekalija izlivenih iz nespretno iskopanih septičkih jama, iskričavih promočenih neizoliranih kabela i ugacanih puteljaka između nastambi... (Lujanović 2015: 10-11)

Enisova je noćna mora uvijek završavala na jedan od dva načina – ili bi ga zemlja u Plinarskom naselju živog progutala ili bi se izborio i pobjegao među ljude, koji bi ga tako blatna gledali s gađenjem. On bi pokušao blato skinuti s kože, ali i shvatio da ne može jer to jest njegova tamna koža. Kroz taj san izražena je njegova trauma zbog loših životnih uvjeta i trauma prouzročena negativnim iskustvima s ne-Romima, među koje se želio uklopiti. Kad je bio mlađi pokojna tetka ga je uvjeralo kako će ga obrazovanje spasiti i on je uz njezinu potporu upisao i završio Ugostiteljsku školu, unatoč maltretiranju:

Kako smiješan nesporazum: ovamo gdje se služi hrana i piće, gdje se rukama ulazi ljudima u tanjure, gdje se njeguju stroga čistoća i pristojnost, urednost i povjerenje, ovamo da dolazi na nastavu i praksu jedan Ciganin?! Baš smiješan, gurali su Enisa po hodniku i dobacivali. Onda su izmislili novu igru. Dvojica drže ruke, dvojica uhvate gumu od gaća i natežu do pupka, prsa ili do vrata sve dok se guma ne ureže u meso i pukne. Nakon toga kažu da će sada valjda konačno promijeniti gaće. (Lujanović 2015: 62)

⁶ Razlika između predrasuda, stereotipa i diskriminacije objašnjena je na stranicama Zavoda za javno zdravstvo Zagrebačke županije prema *Socijalnoj psihologiji* W. A. Aronsona. Objašnjava se kako predrasuda uključuje negativan stav prema pripadnicima određene grupe i sadrži emocionalnu sastavnicu, a kada prijeđe u djelovanje, to jest štetno ponašanje, postaje diskriminacija. Stereotipi su vjerovanja temeljena na generalizacijama o određenim skupinama. (<https://www.zzjz-zz.hr/stereotipi-predrasude-diskriminacija/>) Primjerice: *Svi Romi su isti, Svi Romi krađu*.

⁷ Romska riječ za dom. (Lujanović, 10)

Školovanje je trebalo omogućiti njegovu socijalnu mobilnost, pojam u udžbeniku obrađen od str. 100. Uzlaznu vertikalnu jer bi iz nezaposlenosti i životarenja postao ugostitelj s redovnom plaćom, i time ostvario veći ugled u društvu, te horizontalnu jer bi se mogao maknuti iz romskog Plinarskog naselja u neki zagrebački kvart. Međutim, *stakleni je plafon*⁸ za njega bio postavljen posebno nisko, pa je posao uspio dobiti jedino u oronuloj kvartovskoj birtiji Tri palme. Vlasnica Anica voli reći da ga je uzela iz sažaljenja, ali zapravo joj je dobro došao radnik koji će raditi za sitniš umjesto prave plaće i usput pripaziti na njezina psihički oboljelog sina.

Dakle s jedne strane siromaštvo, predrasude, fizičko i psihičko maltretiranje zbog etniciteta i boje kože, osjećaj nepripadanja Romima u naselju i neprihvaćenost od strane ne-Roma, a s druge strane potreba za pripadanjem doveli su Enisa do grupe kvartovskih besposličara i delikvenata koji su ga prihvatili u svoje društvo.

Iako su mu bili dragi. Iako su imali gadžinski bijelu put. Ili možda baš zbog toga. Je li i on njima bio drag, o tome nema vremena razmišljati. Niti želi sebi priznati da se nekada svom snagom trudio da tako bude. Jesu li doista tako različiti? (...) Grlili su ga grubo, udarali po leđima, skoro prijateljski. Znao ih je već dugo, ali ovakvi trenuci bili su rijetki. I nikada nije naučio procijeniti koliko u tome ima otvorenog ruganja, a koliko istinske privrženosti. Onda je ponestalo alkohola. (Lujanović 2015: 59-60)

To je situacija koja je Enisa dovela do popuštanja i upuštanja u devijantno ponašanje – neovlaštena ulaska s dečkima u kafić kako bi došli do još alkohola, a sve je završilo požarom i stradanjem vlasništva sina, kojeg Enis nije očekivao tamo.⁹ Netko od svjedoka je prepoznao jednu od tri osobe koje su istrčale kao Roma, zaključio kako su sigurno svi bili Romi, i uslijedio je medijski linč s naslovima poput „Zagrebački Cigani zapalili živog čovjeka“, a uz to govor mržnje građana i zaključci kako je to očekivano jer: „što jest - jest, to je u njihovoj kulturi. Kriminal i izbjegavanje posla (Lujanović 2015: 63-64).“

⁸ Stakleni plafon je u udžbeniku definiran kao „politički izraz kojim se opisuje nemogućnost žena i drugih manjina da, bez obzira na njihove kvalifikacije, sposobnosti i dostignuća, u poslovnoj hijerarhiji napreduju do najviših rukovodećih pozicija.“ (Bošnjak et al., 100.)

⁹ Ovdje valja napomenuti da do 68. stranice, koliko je predviđeno za čitanje, točnih opisa događaja iz kafića nema. Nakon scene gdje mu se *prijatelji* obraćaju jer je ponestalo alkohola, a on može doći do još, slijedi scena s naslovnica koje izvještavaju o požaru i zločinu te izjavama svjedoka i građana.

Neke od spomenutih teorija devijantnosti unutar cjeline 6.2. *Objašnjenja devijantnosti u sociologiji* su individualistička objašnjenja, teorija anomije, teorija učenja, teorija etiketiranja, teorija stigme i konfliktni pristup devijantnosti. Učenici mogu raspravljati koja teorija najbolje opisuje priču iz perspektive čitatelja, a koje teorije možemo prepoznati u razmišljanjima građana. Iz perspektive čitatelja situaciju dobro objašnjava konfliktni pristup devijantnosti koji je usmjeren na uzroke devijantnog ponašanja i u kojem se ističe:

da su oni koje država kažnjava i stavlja u izlog kao negativce najčešće siromašni, imigranti, pripadnici rasnih i etničkih skupina u nepovoljnom položaju i dr. Zapravo, svi oni koji nemaju priliku postići viši životni standard i žive u uvjetima niskog stupnja sigurnosti... (Bošnjak i dr. 2020: 129)

Argument za teoriju etiketiranja bio bi trenutak u kojem Enis popušta pred društvom i sudjeluje u kriminalnoj radnji, ukoliko taj čin protumačimo i kao njegovo prihvaćanje etikete o devijantnim Romima, a koja bi ga ujedno po ponašanju približila i povezala s grupom čiji sudionik želi biti. S druge strane stereotipi i reakcije sugrađana izvor Enisove devijantnosti vide u romskoj kulturi, pa bi odgovarali teoriji učenja, po kojoj se devijantno ponašanje socijalizacijom uči od okoline (Bošnjak i dr. 2020: 122-123).

Iz ovog kratkog prikaza vidljivo je da djelo ilustrira različite sociološke teme. Jednako tako pogodno je za rasprave, debate, grupne radove, individualne analize i istraživačke radove. Djelo radnju smješta u Zagreb 90-ih i ističe medijsku sklonost senzacionalizmu i promoviranju negativnih stereotipa o Romima:

Imali su i novinari i nastavnici sliku iz sva četiri razreda. Ali su bili složni u tome da uz članak o Enisu najbolje ide ona iz prvog. Tada su ga slikali nakon onog tretmana s gaćama i kosom. Raščupan i pokidane odjeće, zamazan prljavim suzama koje je brisao rukama prašnjavim od borbe na podu. Pogled prepun mržnje i bijesa. Takva slika savršeno je pristajala uz naslov „Plinarsko naselje krije surovog ubojicu.“ (Lujanović 2015: 62-63)

S ciljem upozoravanja na govor mržnje i borbu protiv njega, potencijalan zadatak za istraživački rad bila bi učenička analiza recentnijih novinskih naslova i članaka o

Romima s ciljem istraživanja suvremenog diskursa o Romima u medijima. Drugi predmet analize bili bi komentari čitatelja ispod internetskih članaka o Romima kako bi se vidjelo u kojoj je mjeri prisutan govor mržnje i kakvi se stereotipi javljaju u novije vrijeme. Takvi istraživački zadaci i poticanje učenika na samostalan rad u skladu su s preporukama spomenute edukacije o *Inovativnim metodama u procesu poučavanja* (Ratković 2020: 8).

4.2. *Bilo jednom na Divljem istoku* - Franjo Nagulov

Roman prati pokušaj Zlatka Srijemca da nakon godina honorarnog rada i životarenja pokuša dobiti posao u lokalnoj *Ustanovi za znanost, kulturu i društvena pitanja*. Zlatko je „četrdesetogodišnji stanovnik provincijskoga mjesta što se voli nazivati gradom, autor triju zbirki kratkih priča i profesor književnosti (Nagulov 2020: 5).“ Nemir u njegovu ciničnu pomirenost sa životom unosi poznanik Popov, jedan od rijetkih zaposlenika Ustanove koji nešto tamo i uistinu radi, koji ga dolazi obavijestiti da će se u Ustanovi otvoriti radno mjesto i potiče ga da se prijavi. Zlatko je tamo oduvijek htio raditi, pa je godinama pristajao na niz volonterskih aktivnosti za koje od Ravnatelja nikada nije dobio ništa više od tapšanja po leđima. Ipak, s obzirom na obrazovanje, književnu djelatnost i volonterski rad u Ustanovi, Srijemac je u teoriji dobar kandidat. No pitanje koje roman istražuje je kako se ta teorija uklapa u trulež sustava koji počiva na nepotizmu, korupciji, političkoj podobnosti i koristoljublju.

Problematika koju roman tematizira dobro se uklapa u cjelinu 5. *Društvene nejednakosti* iz udžbenika i ilustrira suvremenu situaciju u hrvatskom društvu iz perspektive jednog gubitnika tranzicije, što ću i ukratko prikazati.

Kako u udžbeniku stoji, tranzicija podrazumijeva prijelaz iz socijalističkog u postsocijalističko društvo i ostvarivanje ciljeva poput izgradnje demokratskih političkih institucija, uspostave ekonomije na tržišnim osnovama i stvaranja nove kapitalističke klase (Bošnjak i dr. 2020: 105).

Ideju o novoj podjeli društva na gubitnike i dobitnike tranzicije spominje udžbenik (Bošnjak i dr. 2020: 105), ali i roman. Pa tako Zlatko promišlja kako je :

svjetonazorska podjela društva po njegovu mišljenju diktirana iz etatičkih, političko-elitističkih krugova, ne bi li s uma kritične većine trajno ostala smetnuta činjenica da je jedina realna podjela postjugoslavenskoga društva na dobitnike i gubitnike tranzicije. (Nagulov 2020: 26)

Dobitnici tranzicije su ljudi poput Ravnatelja, lokalnog političkog moćnika i bivšeg partijskog omladinca, zatim Nakladnika koji izvlači velik novac od poticaja za knjige koje nitko ne čita, a Zlatku ne želi platiti više od 8 kuna po kartici teksta za lekturu, i njihovih obitelji i prijatelja kojima se osiguravaju mjesta u državnim institucijama, iako za rad često niti nisu kvalificirani. S druge strane, gubitnici su ljudi poput Zlatka, koji godinama ne može naći stabilan posao i mora pristajati na potplaćeni honorarni rad i povremeno posuđivati od svojih roditelja koji ionako jedva sklapaju kraj s krajem s malim mirovinama.

Vratimo li se na tranziciju i zadatke nakon raspada Jugoslavije - uspostavu demokratskog društva i stabilnu ekonomiju, roman upućuje da oni nisu uspješno obavljani. Točnije, nismo ni uspjeli izaći iz starog sustava jer je vlast ostala ista, elita koja ne mari za životni standard prosječnog građanina. Tako da je očekivani ekonomski procvat izostao:

Obojica su, i Nakladnik i Ravnatelj, pripadali vladajućima. Nekoć komunistima, kasnije nositeljima velikih promjena popraćenih gospodarskom propašću kraja, iseljavanjem stanovništva i neopisivim nacionalnim ponosom njih i njihove svite kojima je svejedno koliko će još stanova i kuća ostati prazno te koliko igrališta lišeno krezube dječje cike. (Nagulov 2020: 68)

Izostala je i prava demokracija sa slobodom govora jer, ukoliko želimo raditi u ili surađivati s državnim institucijama, politička pripadnost i retorika i dalje su u malom mjestu ostali ključni za napredak.

- Daj, tiše malo. (...) Ako se misliš zaposliti u Ustanovi, moj prijatelju, vrijeme ti je da raskrstiš sa slobodom. (Nagulov 2020: 17)

Zlatko se odlučuje prijaviti za posao čisto da svima dokaže da se protiv sustava i bez veze ne može. Svoje uvjerenje jasno daje do znanja i ocu branitelju, koji Ravnatelja

zna iz ratnih dana i katkad ga je pratio u siguran podrum rezerviran za krizni stožer, pa vjeruje da ga Ravnatelj poštuje:

- Ne možeš! – Zlatku je prekipjelo - Ne možeš zato što Ravnatelju i ovdašnjoj sviti nisi bitan! Razumiješ me? Kao ni ja! Nisi im bitan i zato meni nema mjesta u Ustanovi! Svako buduće slobodno radno mjesto tamo rezervirano je za njihovu djecu! Tako je bilo i tako će ostati!
(Nagulov 2020: 45)

Zlatkova se analiza društva ispostavlja točnom jer na kraju radno mjesto dobiva Sanja – studentica *treće godine tko zna čega* koja povremeno radi u kockarnici, i još važnije – prijateljica Ravnateljeve kćeri i snaha bogatog lokalnog poduzetnika. Popov objašnjava kako je Ravnatelj zbog nezgodne situacije s prijavama djece poginulih branitelja uvjerio Odbor da zbog proceduralne pogreške treba poništiti natječaj i zatim ga ponovno raspisati, ali uz testiranje. Popis literature nigdje nije bio naveden, a baš začudo, Sanja je jedina imala stopostotno točno riješen test.

Učenici u tekstu mogu pronaći primjere kojima će ilustrirati obilježja društvene stratifikacije, obrađena u udžbeniku na str. 91. Mogu priču dovoditi u odnos s funkcionalističkom i konfliktnom perspektivom (Bošnjak i dr. 2020: 93), te odrediti koju djelo zagovara (konfliktnu) i s druge strane zamisliti kakav bi bio život protagonista da je radnja u skladu s drugom perspektivom (funkcionalističkom). Moguća je i rasprava o tezi koju zagovara Zlatko, a to je da elita ostaje na vlasti zahvaljujući politici *zavadi, pa vladaj*. I u skladu s time diskutirati jesu li građani (i Zlatko) prepassivni ili je doista nemoguće boriti se protiv sustava, kako djelo nalaže. Učenici bi trebali razmisliti i o oblicima društvene nepravde i korupcije koje prepoznaju u svom gradu/mjestu.

Navedene su samo neke od tema i problema koje roman obuhvaća. Djelo dobro upotpunjuje udžbenik, primjereno je uzrastu, nije predugačko (178 str) i stoga se preporuča čitanje cijelog romana i korištenje tijekom duljeg razdoblja, to jest model koji smo vidjeli kod Lene i Londona.

4.3. Nora danas – Miro Gavran

Dramski tekst¹⁰ predstavlja svojevrsnu suvremenu viziju Ibsenove *Nore* i obrće ustaljene predodžbe o rodnim ulogama. Nora, nakon financijskog sloma i iskustva siromaštva, postaje dominantna poduzetnica koja ne preza ni pred čime kako bi došla do poslovnog uspjeha i bogatstva, ima sve karakteristike takozvanog *alfa mužjaka* i stereotipnog beskrupuloznog tajkuna. S druge strane je njezin suprug Toni koji se nakon propale poslovne karijere i pokušaja samoubojstva okrenuo sasvim drugim vrijednostima, pa dane provodi baveći se kućnim poslovima, brinući za kćer i ima mali posao za izradu okvira. Nora i Toni svjetonazorski se ne mogu usuglasiti i njihovo međusobno nerazumijevanje ih vodi do sve intenzivnijih svađa i hladnoće. Svatko ima svoje čvrste razloge i izlike za postupke.

Čitatelju se nude više no dvije perspektive muško-ženskih odnosa i uloga jer su Nora i Toni zapravo likovi u scenariju za kazališnu predstavu koju piše Glumac (koji želi biti pisac). U paralelnoj priči pratimo Glumca i njegovu ženu Glumicu, koji zajedno rade i, poput likova iz scenarija, prolaze turbulencije i neslaganja u odnosu. Oni nude dodatan komentar na likove i radnju:

GLUMICA: Ne sviđa mi se kako si prikazao Noru. Kao da je dramu pisao neki ženomrzac.

GLUMAC: Bojiš se kako bi na to gledale tvoje prijateljice iz „Ženske autonomne inicijative?“ (Gavran 2007: 36)

GLUMICA: Ona je pretjerano zločesta, karijeristična. To mi je nepodnošljivo, ja se nikad ne bih ponašala tako...

GLUMAC: Ja sam je opravdao kroz priču o njezinoj prošlosti, kroz to kako se bori za svoju obitelj. Moraš priznati da danas ima takvih žena koje su usvojile “muški princip“ (...) A i muškarci kakav je Toni u novije vrijeme nisu rijetkost. Problem našeg vremena je što muškarci ne žele biti muškarci, a žene ne žele biti žene. (Gavran 2007: 50-51)

Iz sociološke perspektive, drama propitkuje društvene norme i sankcije, položaje i uloge te odnose u braku i obitelji kroz likove Nore, Tonija, Glumice i Glumca. Dodatan sociološki materijal nude opisi korupcije i podmetanja među političkom i poduzetničkom elitom, koji se uklapaju u temu devijantnosti.

¹⁰ *Nora danas* kao dramski tekst izlazi van zadanog žanra proze, ali je uključena kao primjer za obradu teme braka i obitelji i zbog izvrtnja tradicionalnih rodnih uloga i stereotipa.

Prijedlog za nastavni sat je učenička rasprava na temu rodni uloga u suvremenom hrvatskom društvu. Neka od pitanja koje možemo postaviti su: Koje norme vezane uz rodne uloge prepoznajete u našem društvu? Sankcionira li društvo izlazak van očekivanih normi vezanih uz ženske i muške uloge i ponašanje, i ukoliko da - na koji način? Komentirajte tezu iz djela da je problem našeg vremena to što muškarci ne žele biti muškarci, a žene ne žele biti žene. Biste li se složili s Glumičinom tezom da je drama o Nori mizogina? – Obrazložite. Koje stereotipe o ženama i muškarcima možete iščitati iz djela?

Preporuča se cjelovito čitanje djela, a njegovo korištenje u nastavi može biti jednokratno ili, uzevši u obzir da se svojom radnjom i problematiziranim temama uklapa u većinu tema iz udžbenika, kroz dulji period.

4.4. Esejistika Slavenke Drakulić

S obzirom da naslov rada navodi uporabu suvremene hrvatske proze u poučavanju književnosti, a esej je oblik književnog teksta, dopustit ću si kao peti primjer domaće proze predložiti eseje Slavenke Drakulić i reći par riječi o autorici.

Drakulić je jedna od najznačajnijih figura hrvatske feminističke scene. Pozornost društva i kritike osvrnula je na sebe osamdesetih zbirkom feminističkih eseja *Smrtni grijesi feminizma* (1984). Od tada redovito piše eseje i romane koji problematiziraju različite poteškoće i iskustva s kojima se žene u društvu susreću. Česte su teme eseja status feminizma u hrvatskom društvu, obiteljsko nasilje, pravo izbora na zadržavanje ili prekid trudnoće, šovinizam i seksizam, silovanje, starenje i bolest i slične. Književni kritičar S. P. Novak u *Povijesti hrvatske književnosti* hvali njezine tekstove i priznaje joj značaj za podizanje građanske svijesti:

Njezini zahtjevi za prevrednovanje ženskog položaja u jugoslavenskom društvu, njezino odlučno kritiziranje okoštalih institucija balkanskog maskulinizma, zagovor suradnje žene i muškarca bio je u vrijeme komunizma važan doprinos prodoru zapadnog mentaliteta i značio je afirmiranje građanske kulture. (Novak 2003: 580)

Zbirka odabranih eseja *Smrtni grijesi feminizma* ponovno je tiskana 2020. u proširenom izdanju s dodanim radovima napisanima nakon 1984. Esaj *Vrata od utrobe*

(1997) problematizira pravo žene na izbor i pobačaj kao političko pitanje i govori o razlici između poticanja nataliteta poboljšanjem životnog standarda i socijalnih prava i grube zabrane pobačaja. Esej *Pretučena supruga* (1985) progovara o fenomenu obitelji kao agresivne socijalne skupine i tezi da, nakon rata, najviše ljudi strada od strane člana obitelji, fokusirajući se pritom na nasilje nad ženama (Drakulić 2020: 225). *Obiteljsko nasilje i slučaj Horvat* (2016) tematizira kazneni progon žena koje su ubile svoje muževe zlostavljače. Povezanost roda i zločina tematizira i udžbenik (Bošnjak i dr. 2020: 128) unutar teme devijantnosti, pa njezin rad daje opširniju sliku tog specifičnog i učestalog tipa nasilja. Za srednjoškolski uzrast relevantan je i tekst *Pravo na normalno tijelo* (2006) u kojem problematizira nerealne prikaze i očekivanja o besprijekornom izgledu ženskog tijela koje nam nameću mediji i industrija koja zarađuje na ženskim kompleksima. Esej možemo povezati s temom utjecaja medija i društvenih mreža na pojedince i posljedično temom mentalnog zdravlja adolescenata, koja je obrađena i u udžbeniku (Bošnjak i dr. 2020: 167). Njezini eseji vezani uz feminističke teme uklapaju se i u nastavne teme o društvenim pokretima, identitetu i obitelji.

Usto, Drakulić je napisala i brojne eseje u kojima daje kritičke osvrtne na život u Jugoslaviji i Hrvatskoj u tranziciji, pa njezini tekstovi dobro komplementiraju udžbenik i ilustriraju brojne sociološke teme.

5. Zaključak

Cilj našega rada bio je ukazati na povezanost sociologije i književnosti te ukazati na prednosti korištenja književnog teksta u poučavanju sociologije. Također smo htjeli ukazati kako za to imamo i domaću suvremenu prozu, koja je sociološki relevantna, dobro nadopunjuje udžbenik, oslikava hrvatsku stvarnost i primjerena je učeničkom uzrastu.

Teorijski se okvir oslanja na stranu literaturu jer domaće na temu poučavanja putem književnosti manjka, što radu daje dodatnu relevantnost. Iščitavanjem literature izlučili smo pet najčešćih prednosti koje se ističu u radu s književnim tekstom. Kao prvo, književni tekst oslikava sociološke pojmove i fenomene te pridonosi oživljavanju nastave. Drugo, čitanje (dobro napisanog) književnog teksta učenicima otvara pogled na svijet iz različitih perspektiva. Za lakše uživljanje i razumijevanje društvenog konteksta, Cosbey preporuča čitanje suvremenih djela. Treće, rad na književnom tekstu razvija sposobnosti mišljenja višega reda jer omogućuje prepoznavanje gradiva u novom kontekstu, analizu, prosuđivanje i stvaralački rad. Usto Sullivan pridodaje i mogućnost induktivnog učenja, nasuprot deduktivnom koje uglavnom vezujemo uz rad s udžbenikom. Četvrto, literatura ukazuje na zadovoljstvo učenika poučavanjem pomoću književnosti, ali i na prednosti takvog oblika rada i za nastavnike, što je peta stavka. Učenički radovi i razmišljanja daju nastavnicima nove uvide u problematiku, otkrivaju koliko dobro učenici razumiju sociološko gradivo te umanjuju mogućnost plagijarizma. Važno je odabrati sociološki relevantno i za učenički uzrast primjereno djelo. Tehnika nema većih nedostataka, literatura upozorava na nesigurnost učenika u analizi i upozorava da se učenike mora upozoriti kako se radi o ne-sociološkom materijalu koji ne može zamijeniti sociološki i dati stvaran prikaz društva. Dodatno valja upozoriti kako je za svaki sadržaj važno koristiti raznolike nastavne oblike i metode kako bi nastava bila dinamična.

U drugom dijelu rada odabrali smo i prikazali pet hrvatskih književnih tekstova kao prijedlog sociološke lektire. Odabrani su *Živi zakopani* M. Kolanović, *Nebo boje kože* N. Lujanovića, *Bilo jednom na Divljem istoku* F. Nagulova, *Nora danas* M. Gavrana i

esejistika S. Drakulić. Uz priču *Živi zakopani* dodali smo i ogledne primjere dva nastavna sata kako bismo bolje ukazali na metodički potencijal književnosti u poučavanju sociologije.

Predloženim tekstovima željeli smo pokazati kako i domaćom književnom produkcijom možemo ostvariti prednosti poučavanja o kojima piše strana literatura, a kroz primjere sata i ideje za obradu sadržaja nastojali smo ukazati i koliko je pristup pogodan za uporabu raznovrsnih nastavnih oblika i metoda, to jest otvara vrata kreativnosti i omogućuje veliku slobodu u obradi sociološkog sadržaja. S obzirom da je u radu riječ o idejama i prijedlozima za sat, idući logičan i poželjan korak bio bi rad temeljen na iskustvu upotrebe hrvatske književnosti u srednjoškolskoj nastavi sociologije. Nadamo se da će ovaj rad biti poticaj za poučavanje putem književnosti i daljnje pisanje o toj, u nas vrlo slabo istraženoj, temi.

Korištena literatura

- Bošnjak, Zvonimir, Paštar, Zlata i Vukelić, Anton. 2020. *Sociologija: udžbenik za srednje škole*. Zagreb: Profil Klett.
- Carlin, Andrew P. 2010. The Corpus Status of Literature in Teaching Sociology: Novels as Sociological Reconstruction. U: *Am Soc* 41:211–231.
- Cosbey, Janet. 1997. Using contemporary fiction to teach family issues. U: *Teaching Sociology*. 25(3): 227–233.
- Drakulić, Slavenka. 2020. *Smrtni grijesi feminizma: Ogledi o mudologiji*. Prošireno izdanje. Zaprešić: Fraktura.
- Gavran, Miro. 2007. Nora danas (7 - 86). U: *Četiri različite drame*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Hegtvedt, Karen. A. 1991. Teaching sociology of literature through literature. U: *Teaching Sociology*, 19(1): 1–12.
- Itković, Zora. 1997. *Opća metodika nastave*. Split: Književni krug.
- Jelavić, Filip. 1998. *Didaktika*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Kolanović, Maša. 2019. *Poštovani kukci i druge jezive priče*. Zagreb: Profil.
- Kyriacou, Chris. 1997. *Nastavna umijeća*. Zagreb: Educa.
- Lena, Hugh. F. & London, Bruce. 1979. An introduction to sociology through fiction using Kesey's One Flew Over the Cuckoo's Nest. U: *Teaching Sociology*, 6(2): 123–132.
- Lujanović, Nebojša. 2015. *Oblak boje kože*. Zaprešić: Fraktura.
- Nagulov, Franjo. 2020. *Bilo jednom na Divljem istoku*. Zagreb: MeandarMedia.
- Novak, Slobodan P. 2003. *Povijest hrvatske književnosti: Od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing.
- Sullivan, Teresa. A. 1982. Introductory sociology through literature. U: *Teaching Sociology*, 10(1): 109–116.
- Težak, Stjepko. 1996. *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1*. Zagreb: Školska knjiga.

Internetski izvori

Bošnjak, Zvonimir. „Pisanje u nastavi sociologije“. Materijali sa stručnog skupa Suvremeno društvo. Zagreb, 10. prosinca 2016. <https://www.azoo.hr/najave-i-izvjesca-arhiva/materijali-sa-strunoga-skupa-suvremeno-drutvo/> (5. siječnja 2022).

Hrvatski jezični portal, „indukcija“ <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (18. prosinca 2021).

Ministarstvo znanosti i obrazovanja, *Nacionalni kurikulum za gimnazijsko obrazovanje. Prijedlog nakon javne rasprave*, prosinac 2017.

<https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/NacionalniKurikulumi/Nacionalni%20kurikulum%20za%20gimnazijsko%20obrazovanje.pdf> (4. siječnja 2022).

Nimac, Elvira. „Bloomova taksonomija znanja“. Materijali sa stručnog skupa Razine učeničkih postignuća. Rijeka, 27. i 28. travnja 2011. <https://www.azoo.hr/najave-i-izvjesca-arhiva/razine-uenikih-postignua-bloomova-taksonomija-znanja/> (18. prosinca 2021).

Ratković, Nada. „Inovativne metode u procesu poučavanja – primjeri dobre prakse“. Materijali sa webinar edukacije u sklopu kurikularne reforme. Sinj, 15. siječnja 2020.

https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/PrezentacijeWebinara/Prezentacije-1-2020//15_1_13h.pdf (7. siječnja 2022).

Prilozi

Odabrani citati iz djela *Živi zakopani* Maše Kolanović za rad na nastavi:

Već zadnjih nekoliko godina brat i ja smo bili jedini od “sjeverne“ rodbine koji bi joj jednom godišnje, a ponekad i rjeđe od toga, dolazili u posjet. Jedna godina iz sjevernjačke perspektive brzo bi se odvrtjela, dok bi naša teta u toj godini bila pomno koncentrirana na pad koji se odvijao nepodnošljivo polagano i nepovratno. (...) Od štaka preko kolica do nepokretnog ležanja. (str. 10)

Brat je bio nervozan jer je morao dovršiti program za jednu firmu i poslati ga na neku udaljenu stranu svijeta. Trebao je to napraviti još jučer. (str. 15)

Uzela sam mobitel u ruke i uključila ga, a pametni aparat se automatski spojio na Wi-Fi. U tren oka je ušao u žile grada i izbacio mi podatke o obližnjim znamenitostima. *Visitors can take a walk along the city walls that surrounds the Old City. The walk takes a couple of hours and offers stunning views of the Dalmatia Coast and a bird's eye view of the city.* (...) Maknula sam pogled s ekrana na stvarni grad. Jedna se starica savijena pod pravim kutom gegala uz štap od jedne do druge kante za smeće i skupljala plastične boce. Pod je bio prepun mrvica kruha i lisnatoga tijesta. Golubovi su se premještali s jedne fasade na drugu. (...) Zbog mrvica, ovaj dio grada je bio njihov eldorado što znači da je bilo i puno njihovih govana posvuda. (...) Kontejneri su se prelijevali slapovima plastičnih boca od sinoć. I doista, na samoj pjaci bilo je znatno manje štandova sa svježim voćem i povrćem. Prevladavali su suvenir. (...) Teta je bila u pravu. (str. 15-16)

Na Pilama već se stvorila gužva. Odjednom postajem obasuta turističkim lecima kao konfetima. *Game of Thrones ture, ture kajacima, private tours, Konavle Valley and Sokoltown tours, fish, drinks and folk-music.* Cijeli mravinjak želi ući u ljusku oraha. (str. 18)

Po Stradunu ugostitelji vrbuju ljude u svoje lokale. Sve je puno (...) irskih pubova, bečkih kavana, talijanskih kafeterija. Jedan me čovjek prima za zapešće (...) i započinje sa mnom plesati tango dok mi na uho šapuće današnji meni na engleskom. Govorim mu da sam ja naša, a on me poziva u lokal slavonskim naglaskom... (str. 18)

Moj mobitel vibrira zvukom ažuriranja. On uvijek zna više i uvijek je pametniji od mene. (str. 19)

Do njega stoji ljudim priklještena starija gospođa sa štakom. Željela bi sjesti. On neće ustati i to ponosno podcrtava. (str. 21)

U svim pokrajnjim ulicama su razvučene plahte, ručnici i kupaći kostimi. Niti jedan komad rublja ili odjeće. Niti jedna lončanica s kakvom biljkom. Samo lincuni koji se peru i suše jer stari gostio odlaze, a novi dolaze. Iznajmljivanje nekretnina jako je unosno. Kapital se deblja. (...) *Duuu-brrrrrrouvnik!*, bulevar slavnih, stovarište kruzera, kulisa za *Game of Thrones*. *Duuu-brrrrrrouvnik! Yes!* Gledam oko sebe hoću li naći kakvo poznato lice iz tetinog susjedstva i tako se zauvijek oprostiti s njezinim gradom. (...) Ni Jelica ni Kate ni Anica ni Antun ni Niko više ne žive u *grodu*. Počeli su jedan za drugim lomiti kukove i u nosilima napuštati zidine. (...) *Živo čeljade više ne živi u grodu*. Čete jednokratnih ljudi pridonose rastu njegove ekonomije. (str. 22-23)

Prolazim natovarena kao mazga pored staračkog doma. U invalidskim kolicima sjede kukci. (str. 24)